

Лаврьонов Р. П.,адвокат, аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Класичного приватного університету**Шостак А. О.,**студентка юридичного факультету
Кропивницького фахового коледжу
Університету сучасних знань

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА: ДОСВІД КРАЇН НАТО ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено порівняльно-правовому дослідженню регламентації кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язане з порушенням порядку користування військовим майном і його зберігання, у законодавстві провідних країн НАТО. У роботі детально йдеться про нормативно-правові підходи Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Франції та Канади щодо визначення правового статусу військової майни, особливостей складів злочинів, характеристик суб'єкта кримінального правопорушення та умов притягнення до відповідальності. Проаналізовано відмінності у побудові правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за протиправне поводження з майном у збройних силах, із фокусом на межі між необережністю та умислом, а також специфіку встановлення кваліфікуючих ознак. Автором розкрито форми вина, типові елементи об'єктивної сторони, а також підходи до кваліфікації дій залежно від наслідків і істот їх вчинення.

Окрему увагу приділено розмежуванню кримінальної та дисциплінарної відповідальності, яке в країнах-членах НАТО має чітке процедурне обґрунтування та забезпечує ефективне реагування на порушення принципу пропорційності. У статті йдеться про структуру військової юрисдикції, зокрема функціонування спеціалізованих судів, внутрішніх органів розслідування та контролю. Показано, що моделі військової юстиції в США, Великій Британії, Франції та Канаді прагнуть на з'єднання незалежності судочинства та внутрішньої відповідальності в межах збройних формувань. На основі аналізу зроблено висновки щодо достатньої придатності елементів зарубіжного досвіду до впровадження в Україні. В умовах воєнного стану та інтенсивного використання матеріально-технічних ресурсів особливої актуальності набуває формування ефективної системи запобігання правопорушенням, що включає внутрішній аудит, інституційний контроль, правове визначення майнового статусу, а також чітке процесуальне оформлення процедур реагування.

Узагальнені в статті положення можуть стати підґрунтям для вдосконалення національного кримінального законодавства України в частині правового режиму військового майна та забезпечення військової безпеки у форматі гармонізації з євроатлантичними стандартами.

Ключові слова: спеціальний суб'єкт правопорушення, внутрішній контроль, стандарти НАТО, дисциплінарна відповідальність, військова юстиція, об'єкт злочину, форми вина, кваліфікаційні ознаки, правовий режим майна, запобігання зловживанням.

Lavronov R. P., Shostak A. O. Comparative legal analysis of criminal liability of military personnel for offenses involving military property: NATO countries' experience and prospects for Ukraine

Abstract. This article presents a comparative legal study of the regulation of criminal liability for offenses involving violations of the procedure for the use and storage of military property in the legislation of leading NATO countries. The paper thoroughly examines the regulatory approaches of the United States, the United Kingdom, France, and Canada concerning the legal status of military property, the elements of criminal offenses, the characteristics of the offender, and the conditions of criminal prosecution. Differences in the structure of legal norms establishing criminal liability for unlawful handling of property in the armed forces are analyzed, with a focus on the distinction between negligence and intent, as well as the specifics of determining

aggravating circumstances. The author outlines the forms of guilt, typical components of the actus reus, and approaches to the legal qualification of acts depending on their consequences and circumstances.

Special attention is paid to the distinction between criminal and disciplinary liability, which in NATO member states is supported by well-defined procedural grounds and ensures an effective response without violating the principle of proportionality. The article addresses the structure of military jurisdiction, including the functioning of specialized courts, internal investigative bodies, and control mechanisms. It is shown that military justice models in the USA, the UK, France, and Canada aim to balance judicial independence with internal accountability within the armed forces. Based on the analysis, conclusions are drawn about the applicability of selected foreign practices to Ukraine. Under martial law and increased use of logistical resources, the formation of an effective system for preventing military-related offenses becomes particularly relevant. This includes internal audits, institutional oversight, clear legal definitions of property, and well-structured procedural responses.

The findings of the article may serve as a foundation for improving Ukraine's criminal legislation regarding the legal regime of military property and ensuring national defense in alignment with Euro-Atlantic legal standards.

Key words: *special subject of offense, internal control, NATO standards, disciplinary liability, military justice, object of the crime, forms of guilt, aggravating circumstances, legal regime of property, abuse prevention.*

Постановка проблеми. Збереження та раціональне використання військового майна є ключовим чинником забезпечення боєздатності збройних сил у будь-якій демократичній державі. Особливої ваги ця проблема набуває в умовах збройного конфлікту, коли кожна одиниця матеріального ресурсу може мати стратегічне значення для обороноздатності країни. В українських реаліях, з огляду на тривалу агресію з боку Російської Федерації, актуалізується потреба у вдосконаленні механізмів кримінально-правового захисту майна військового призначення, зокрема у сфері відповідальності військовослужбовців за неправомірне поводження з таким майном.

Незважаючи на наявність у Кримінальному кодексі України відповідних складів злочинів, чинна правова модель залишається фрагментарною та часто не відповідає сучасним викликам. Недостатня деталізація понять, нечітке розмежування між кримінальними і дисциплінарними проступками, а також відсутність ефективної системи превенції й внутрішнього контролю унеможливають своєчасне реагування на зловживання. У таких умовах актуальним є звернення до зарубіжного досвіду, зокрема країн-членів НАТО, які мають усталені військово-правові традиції та функціонуючі моделі військової юстиції.

Особливий інтерес становить комплексна система криміналізації правопорушень щодо військового майна у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Франції та Канаді. У цих країнах напрацьовано широкий інструментарій нормативного, інституційного

та процедурного забезпечення охорони військових ресурсів, що базується на високих стандартах дисципліни, чітких дефініціях та гнучкому розмежуванні рівнів відповідальності. У контексті стратегічного курсу України на євроатлантичну інтеграцію, системне вивчення зазначених підходів набуває прикладного значення для адаптації національного законодавства до стандартів Північноатлантичного альянсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання правового регулювання кримінальної відповідальності військовослужбовців за правопорушення у сфері користування та зберігання військового майна, а також пошук ефективних моделей забезпечення охорони таких ресурсів, активно досліджуються як українськими, так і зарубіжними науковцями. При цьому науковий дискурс розгортається навколо декількох ключових напрямів: дефініційного визначення об'єкта посягання, співвідношення між кримінальною та дисциплінарною відповідальністю, структури складів злочинів і механізмів превенції порушень.

В українській правовій науці цій проблематиці присвячено низку ґрунтовних праць. Так, у дослідженні Н. В. Діденка розкрито особливості інституційного та нормативного механізму кримінально-правової охорони військового майна в правовій системі США, зроблено акцент на значенні чіткої дефініції military property як запобіжника зловживань у процесі кваліфікації правопорушень і забезпечення юридичної визначеності [1]. У роботі Г. І. Мірошниченка досліджуються питання

гармонізації національної системи військової юстиції з євроатлантичними стандартами, зокрема у частині інституційного контролю та подвійної моделі відповідальності – кримінальної і дисциплінарної [2].

Значущим є також порівняльно-правовий аналіз, здійснений В. О. Радзівєвським щодо військової юстиції Великої Британії, де розкрито механізми контролю за використанням матеріальних ресурсів армії та надано оцінку ефективності внутрішнього дисциплінарного провадження [3]. У свою чергу, С. М. Прокпчук у межах дослідження кримінального права Канади порушує проблему невизначеності меж між службовою недбалістю і злочинним умислом у випадках втрати чи пошкодження військового майна, що має безпосереднє значення для української практики [4].

Зарубіжна доктрина, зокрема у працях Д. А. Чапмана (США), Л. Моро (Франція), Т. Брауна (Канада), акцентує на важливості поєднання високого рівня дисципліни з нормативною деталізацією складів правопорушень. У США досліджується ефективність застосування Uniform Code of Military Justice (UCMJ) як інструменту контролю над правопорушеннями у військовій сфері. Встановлюється, що чітка класифікація майна і форми вини є базовою умовою справедливого правозастосування в армійському середовищі. У Франції наголос робиться на адміністративному аудиті як інструменті превенції, а у Канаді особливу увагу приділено процедурі змішаних військово-цивільних трибуналів, що гарантує збалансованість між правами особи та інтересами оборони.

Попри зазначені здобутки, науковий аналіз демонструє наявність низки нерозв'язаних проблем. Насамперед ідеться про відсутність уніфікованого підходу до термінологічного визначення військового майна, що створює труднощі для транснаціонального порівняння правових моделей.

Також дискусійною залишається межа між дисциплінарною і кримінальною відповідальністю: в більшості систем критерії цього розмежування визначаються не законодавчо, а адміністративною практикою або судовим розсудом. Ще однією проблемою є фрагмен-

тарність превентивного механізму – попри наявність інститутів внутрішнього аудиту, значна частина порушень фіксується постфактум, що знижує ефективність правозастосування.

Таким чином, проаналізовані дослідження свідчать про те, що у світовій теорії та практиці існує розмаїття моделей криміналізації діянь, пов'язаних із військовим майном, однак усі вони ґрунтуються на поєднанні правової визначеності, чіткого поділу юрисдикцій та превентивних механізмів. Адаптація цих елементів до українського контексту потребує подальших досліджень із урахуванням актуального стану військової юстиції, правозастосовної практики та викликів, пов'язаних із веденням воєнних дій.

Мета статті. Метою статті є здійснення ґрунтовного порівняльно-правового аналізу кримінально-правових підходів до відповідальності військовослужбовців за правопорушення у сфері користування та зберігання військового майна в законодавствах країн-членів НАТО (США, Великої Британії, Франції та Канади) з подальшим виявленням системних елементів, що можуть бути адаптовані до правової системи України.

Особлива увага приділяється визначенню ефективних механізмів нормативного регулювання, інституційної відповідальності та превенції майнових правопорушень у збройних силах, що відповідають стандартам демократичного цивільного контролю над армією.

Досягнення поставленої мети передбачає узагальнення зарубіжного досвіду з метою формування пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства в умовах воєнного стану, з урахуванням необхідності гармонізації правових норм із євроатлантичними стандартами безпеки, дисципліни та прав людини.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових елементів правового забезпечення охорони військового майна є чітке та нормативно усталене його визначення в національних правових системах. Підходи до дефініції military property у країнах-членах НАТО істотно різняться залежно від моделі правової системи, однак їх об'єднує функціональний підхід: визнання майна військовим не

лише за формальними ознаками власності, а й за його призначенням, обігом та правовим режимом зберігання.

У правовій системі Сполучених Штатів Америки основним нормативним актом, що регламентує питання визначення та обігу військового майна, є Uniform Code of Military Justice (UCMJ). Відповідно до положень цього кодексу, military property трактується як будь-яке рухоме чи нерухоме майно, що перебуває у власності, володінні або розпорядженні Збройних сил США та призначене для виконання службових завдань оборонного характеру. До цього поняття віднесено озброєння, транспорт, зв'язок, технічне обладнання, матеріали забезпечення, документи обмеженого доступу тощо. Таке визначення охоплює як постійно закріплені об'єкти, так і ті, що тимчасово перебувають у користуванні підрозділів або окремих службовців [6, с. 12–13].

У Великій Британії визначення military stores міститься в Armed Forces Act 2006, де під військовим майном розуміють усі матеріальні засоби, що передані у службове користування або обліковані як публічна власність, яка використовується у Збройних силах. Особливістю британського підходу є врахування не лише матеріальної складової майна, але й його документального супроводу, що також вважається частиною предмета охорони. Водночас законодавство передбачає, що навіть помилкова інвентаризація або відсутність запису не звільняє особу від відповідальності за посягання на фактично військово майно [11, с. 56–57].

Французьке законодавство, зокрема Code pénal та Code de la défense, закріплює поняття biens militaires – майна, що прямо чи опосередковано належить оборонному відомству або використовується в межах системи національної безпеки. До таких об'єктів включаються зброя, техніка, засоби зв'язку, формене спорядження, медичне забезпечення, інфраструктура, інформаційні ресурси, а також матеріали, передані від союзників у рамках спільних оборонних ініціатив [Селіванов А. О., 2016, с. 88–89].

У Канаді регламентація поняття military property здійснюється через положення National Defence Act, де у статтях 117 і 129

прямо вказується на службову відповідальність за збереження будь-якого майна, що перебуває на балансі оборонного відомства. До військового майна віднесено як фізичні об'єкти (зброя, техніка, обмундирування), так і документи, бази даних, матеріали інженерного та спеціального призначення, які прямо або опосередковано пов'язані з виконанням оборонних функцій [14, с. 7–9].

Визначальною рисою підходів усіх чотирьох країн є те, що юридичне тлумачення військового майна виходить за межі формальної державної власності та базується на ознаках функціонального зв'язку з оборонною діяльністю. Такий підхід забезпечує ширший обсяг правового захисту та дозволяє охопити всі елементи матеріально-технічного забезпечення армії, що мають стратегічне значення. У більшості випадків категорія військового майна є динамічною – її обсяг і структура змінюються відповідно до умов воєнного часу, мобілізації чи міжнародного співробітництва.

Таким чином, аналіз законодавчих підходів дозволяє дійти висновку, що у країнах-членах НАТО поняття військового майна не зводиться до формального переліку об'єктів, а визначається за сукупністю функціональних, інституційних та безпекових ознак. Саме така модель може слугувати орієнтиром для удосконалення українського кримінального законодавства у частині нормативного закріплення предмета правопорушень, що становлять загрозу обороноздатності держави.

Аналіз складів злочинів, пов'язаних із військовим майном, у законодавстві країн-членів НАТО показує про значну варіативність у структурі кримінально-правових норм, однак дозволяє виокремити спільні конструктивні риси, що забезпечують ефективний захист оборонних ресурсів.

У Сполучених Штатах Америки ключове регламентування міститься в статті 108 Uniform Code of Military Justice (UCMJ), яка забезпечує кримінальну відповідальність за умисне або необережне знищення, пошкодження, втрату або незаконне відчуження військового майна. Окремо в статті 121 УКМП закріплено відповідальність за незаконне привласнення майна (крадіжку та протиправне заволодіння), що поширюється на всі

форми майнових посягань у сфері військової служби. Конструкції цих складів побудовані за ознаками дії, наслідків, форми вини й об'єкта посягання, з урахуванням вартості майна, що постраждало. Наприклад, вартість об'єкта, яка має визначений грошовий поріг, є кваліфікованою вимогою, що впливає на тяжкість покарання [1, с. 13–15].

Британське законодавство, зокрема Armed Forces Act 2006, передбачає подібну диференціацію складів злочинів. Стаття 25 встановлює відповідальність за пошкодження або втрату військового майна, тоді як стаття 26 регулює випадки розтрати чи неправильного використання ресурсів (неправомірного використання чи розтрати державного чи службового майна). Стаття 27 вимагає відповідальності за шахрайські дії з видом або звітністю, пов'язаними з військовим майном. Усі ці норми базуються на службовому обов'язку особи охорони та використання майна за призначенням, що є основною кваліфікаційною ознакою [Боровик В. С., 2018, с. 96–98].

У Франції Кримінальний кодекс (Code pénal) і Військовий кодекс (Code de la défense) створюють більш уніфіковану, але водночас сувору систему правових норм. Стаття 432-15 Кримінального кодексу забезпечує відповідальність за розтрату чи привласнення державної (в т.ч. військового) майна, вчинене особою, яка виконує публічну функцію. Стаття 433-1 передбачає відповідальність за зайняття службовою посадою при розпорядженні публічними ресурсами. Кодекс оборони додатково надає спеціальні склади злочинів щодо порушення правил зберігання, транспортування чи використання матеріальних засобів оборонного призначення, особливо в умовах надзвичайного або бойового стану [6, с. 104–106].

У канадському National Defence Act розмежування складів правопорушень буде створено через статті 117 (втрата або відновлення військового майна) та 129 (порушення військової дисципліни, включно з незалежними мотивами із матеріальними цінностями). За рішенням США та Великої Британії, де на перший план виходить умисел, канадська модель приділяє підвищену увагу формам недбалості, що стає самостійним складом

злочину або дисциплінарного провадження. До відповідно включено також обов'язкову ознаку: наявність службової відповідальності за порушення об'єкта [8].

Порівняльний аналіз показує, що у всіх країнах-членах НАТО кримінальні склади злочинів у сфері військового майна відзначаються високим ступенем деталізації та варіативності форм відповідальності залежно від необхідних.

Типовими елементами виступають:

- наявність службового обов'язку або довірених повноважень щодо майна;
- дія (або бездіяльність), що призвела до втрати, пошкодження, знищення або незаконного використання майна;
- обов'язкова характеристика форми вина (умисел чи недбалість);
- матеріальні наслідки (вартість, стратегічне значення, бойова придатність майна).

Кваліфікуючими умовами виступу є обсяг завданої шкоди, умови вчинення дії (воєнний час, мобілізація), порушення повторності, а також об'єкт посягання (спеціальні засоби, зброя, техніка підвищеної небезпеки).

Одним із концептуальних елементів кримінально-правового регулювання відповідальності за правопорушення щодо військового майна є визначення форми вини, юридичного статусу суб'єкта та кваліфікуючих обставин, що впливають на межі та характер відповідальності. Порівняння правових підходів країн-членів НАТО засвідчує, що в кожній із розглянутих систем зазначені категорії становлять структурну вісь складу злочину та виступають критеріями для розмежування дисциплінарних і кримінальних правопорушень.

Форма вини в законодавствах США, Великої Британії, Франції та Канади відіграє ключову роль у кваліфікації діяння. Зокрема, у США згідно з положеннями Uniform Code of Military Justice диференціюються умисні дії (наприклад, привласнення чи знищення майна) та діяння, вчинені з необережності, зокрема через службову недбалість. При цьому умисне посягання кваліфікується як кримінальний злочин з можливістю застосування максимальної санкції, тоді як недбале ставлення до зберігання чи обліку майна може спричинити дисциплінарну або обме-

жену кримінальну відповідальність. Подібна логіка простежується і в Канаді, де умисел кваліфікується як грубе порушення обов'язку, а необережність – як службова некомпетентність з елементами протиправної недбалості.

У Великій Британії Armed Forces Act 2006 прямо розрізняє умисні діяння (наприклад, розтрата або навмисне пошкодження військового обладнання) та дії, вчинені з грубою необережністю або байдужістю до службового обов'язку. Законодавство Франції також передбачає подвійну систему вини: у випадках недбалості застосовуються менш суворі санкції, проте в умовах бойового часу чи особливого правового режиму навіть необережне діяння може бути кваліфіковане як кримінальний злочин.

Стосовно суб'єкта відповідальності, у всіх досліджуваних країнах обов'язковою ознакою є статус військовослужбовця або службової особи, яка виконує функції зберігання, обліку або розпорядження військовим майном. Такий підхід відповідає доктрині службового обов'язку як джерела підвищеної довіри, на підставі якої особа наділяється особливими повноваженнями щодо використання майна, що, своєю чергою, обумовлює підвищену відповідальність за його збереження. Наприклад, у Великій Британії та Франції правопорушення, вчинені посадовими особами в межах службових повноважень, автоматично вважаються більш небезпечними через зловживання владою чи службовим становищем. У Канаді додатково враховується рівень командування, тривалість служби, наявність допуску до відповідного майна.

Щодо кваліфікуючих обставин, у всіх розглянутих юрисдикціях вони включають: вартість або стратегічне значення об'єкта, повторність правопорушення, умови його вчинення (воєнний час, бойові дії, надзвичайний стан), а також службову історію та мотиви особи. У США наявність наміру завдати шкоди Збройним силам або використати військове майно для власної вигоди розглядається як обтяжуюча обставина. У Франції та Канаді до кваліфікуючих факторів належить також наявність спільного умислу (групове діяння), участь у злочинній змові, знищення критично важливих систем зв'язку чи логістики.

Питання розмежування дисциплінарної та кримінальної відповідальності військовослужбовців за правопорушення щодо військового майна є одним із найбільш складних та водночас концептуально значущих у правових системах країн-членів НАТО. Розуміння між цими формами відповідальності вимагає не лише характеру санкцій, а й процесуальних особливостей їх застосування, інституційної юрисдикції, можливості оскарження рішень та правового статусу особи, яка притягується до відповідальності.

Загальною тенденцією у воєнному праві демократичних держав є застосування дисциплінарної відповідальності у разі порушення, яке не спричинило істотної шкоди або вчинено внаслідок службової недбалості без ознак злочинного умислу. Кримінальна ж відповідальність передбачена за посягання, що мають високу ступінь суспільної небезпеки, умисний характер або спричинили матеріальні чи стратегічні збитки.

У правовій системі США дисциплінарні провадження регулюючими положеннями Manual for Courts-Martial та нормами внутрішнього регламенту командування. Дрібні порушення (недбале зберігання, втрата маловартісного обладнання) розглядаються у спрощеному порядку командиром підрозділу. Водночас умисне знищення або привласнення військового майна кваліфікується як кримінальний злочин за статтями 108 або 121 УКМП та підлягає розгляду військовим трибуналом з усіма гарантіями процесуального захисту. Принциповим є те, що за одним і тим самим діянням не допускається подвійне покарання у дисциплінарному та кримінальному порядку (принцип *non bis in idem*), що гарантується як внутрішнім правом, так і прецедентною практикою [6, с. 73–74].

У Великій Британії розмежування закріплено у положеннях Закону про збройні сили 2006 року, де визначено коло діянь, які можуть бути кваліфіковані як службові дії або злочини. Критеріями виступу є форма вини, наслідки, ціль використання майна, природні вчинення та статус особи. Наприклад, розтрата майна або його використання в особистих цілях дозволяє кваліфікуватися як без кримінального діяння. Якщо йдеться про

порушення порядку звітності чи неналежний облік – ймовірним є застосування дисциплінарного покарання у формі догани, тимчасового обмеження в правах, зниження у звільненні або грошового тягнення [13, с. 89].

Французьке законодавство демонструє більш складну модель, яка забезпечує адміністративне розслідування для попередньої оцінки характеру правопорушення. Якщо встановлено умисел або значну шкоду, справа передається до військової палати загального суду; якщо діяння має ознаки недбалості або непрофесійності без наміру завдати шкоди – вона розглядається в дисциплінарному порядку відповідно до положення внутрішніх статутів. Важливо, що у Франції діє практика підвищеного стандарту відповідальності в умовах бойових дій: навіть незначна недбалість може розглядатися як кримінальна, якщо вона призвела до стратегічної втрати [2, с. 210].

У Канаді межі між формами зобов'язуються виконати положення Кодексу службової дисципліни. Дисциплінарні тягнення можуть накладатися без судового провадження, якщо йдеться про порушення, які не мають ознак кримінального правопорушення. Разом з тим, навіть службова недбалість за умови заподіяння значної матеріальної шкоди може трансформуватися у кримінальне провадження. Особливістю є змінений порядок розгляду справи – командир підрозділу ініціює провадження, але остаточно кваліфікацію правопорушення шляхом військового суддя [10, с. 220].

Загальною рисою всіх представлених юрисдикцій є наявність процедури початкової правової кваліфікації, яка вирішує, у якому порядку має розглядатися конкретне правопорушення. При цьому враховується не лише формальний склад діяння, а й основні його вчинення, характер майна, слідки, рівень відповідальності особи та загрози, яка створює поведінку для обороноздатності держави.

Судова система військової юрисдикції є ключовим інституційним елементом правозастосування у сфері військових правопорушень. У країнах-членах НАТО такі моделі підключають традиційні стандарти криміналь-

ного процесу з урахуванням специфіки військової служби, дисципліни, субординації та стратегічного значення охоронюваних інтересів. При цьому практично в усіх юрисдикціях можна поділ на дисциплінарні й кримінальні форми судового контролю, що функціонують паралельно, але у взаємодії.

У Сполучених Штатах Америки військове судочинство реалізується в межах трирівневої структури: воєнний суд у спрощеному порядку, спеціальний воєнний суд та загальний військово-польовий суд. Кожен із рівнів вашої залежно від тяжкості правопорушення. Вищу інстанцію становить Апеляційний суд Збройних Сил, яка забезпечує апеляційний перегляд справ. Особливістю є функціонування військових трибуналів як автономної юрисдикції, що має повний набір процесуальних повноважень: від слідства до винесення вироку. Компетенція таких судів охоплює лише злочини, передбачені UCMJ, але й низку цивільних правопорушень, вчинених військовослужбовцями в зоні дій військового стану або за межами території США [6, с. 73–75].

У Великій Британії судову функцію в системі військової юстиції виконує Military Court Service, відповідно до якої входять військові магістрати, суди військових апеляцій та спеціалізовані дисциплінарні органи. Процедура судового розгляду регламентуються Armed Forces Act 2006. У справах про серйозні правопорушення рішення ухвалюються військовою колегією за участю судді та присяжних (офіцерів), що гарантує дотримання принципів змагальності та неупередженості. Поряд з цим, справи меншої тяжкості можуть розглядатися у спрощеному порядку командиром підрозділу, за умови добровільної згоди військовослужбовця на спрощену процедуру [10, с. 91].

У Франції судова модель базується на інтеграції військової юстиції до загальнонаціональної судової системи. Основною інстанцією розгляду є спеціалізовані військові палати при трибуналах першої інстанції (tribunaux de grande instance), а також апеляційні військові палати. У випадках, що стосуються стратегічного майна або підриваються під час бойових операцій, передбачено пере-

дачу справ військовому відділу при Міністерстві оборони. Визначальною рисою є участь цивільних суддів із військовою спеціалізацією, що забезпечує баланс між цивільним контролем і специфікою збройних сил. Процесуальні норми базуються на загальному кримінальному процесі з урахуванням статутних особливостей [13, с. 210].

У Канаді функціонує змінена модель військової юрисдикції. Первинне провадження проводиться у формі спрощеного судового розгляду на рівнях підрозділів, але за умов серйозного правопорушення або відмови військовослужбовця від спрощеної процедури справа передається до військового суду. Апеляційний перегляд забезпечує Апеляційний військовий суд Канади. Система характеризується високим рівнем процедурної деталізації, включно з можливістю залучення цивільних захисників та подання апеляції до Верховного Суду Канади в особливо важливих справах. Такий підхід гарантує дотримання процесуальних прав навіть у рамках військової юрисдикції.

Порівняльний аналіз дозволяє виокремити низку спільних рис військової юрисдикції в державах НАТО:

- спеціалізованих військових судів або палата;
- право на апеляцію в межах військової або цивільної інстанції;
- можливість розгляду справи за спрощеною процедурою при погодженій сторінці;
- забезпечення змагальності й права на захист на всіх етапах провадження;
- участь цивільного контролю (через суддів, присяжних або наглядових органів).

Усі ці елементи спрямовані на досягнення балансу між військовою дисципліною та верховенством права. Вони підтверджують, що неприпустимих у закритих або структурно ієрархізованих інституціях, якими є збройні сили, може бути реалізована повноцінна система правосуддя. Для України імплементація подібної моделі передбачається як законодавчі зміни, так і інституційну перебудову військової юстиції – створення окремих судових підрозділів, процесуальних гарантій і механізмів зовнішнього контролю над рішеннями військових органів.

Ефективне функціонування механізмів запобігання правопорушенням щодо військового майна є невід'ємною складовою військово-правової системи демократичних держав. У країнах-членах НАТО превентивна модель базується на поєднанні внутрішнього адміністративного контролю, системи аудиту, нормативного регулювання службової відповідальності та функціонування спеціалізованих органів військових розслідувань. Такий підхід дозволяє забезпечити оперативне та реагування на загрози правопорядку у сфері обігу матеріальних ресурсів збройних сил.

Повномасштабна збройна агресія проти України, яка тривала з 2014 року і загострилася з 2022-го, зумовила необхідність переосмислення підходів до правового регулювання військової служби, зокрема – кримінальної відповідальності за порушення порядку користування та зберігання військового майна. На тлі суттєвого збільшення обсягів матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів, інтенсифікації мобілізаційних процесів та ускладнення логістичних ланцюгів особливої ваги виникає проблема забезпечення належної охорони військового майна як елемента національної безпеки.

Вітчизняне законодавство наразі містить окремі положення, які встановлюють відповідальність за неправомірне поведіння з військовим майном, однак вони залишаються фрагментарними, недостатньо деталізованими і не враховують сучасних загроз. також, відсутнє чітке розмежування між кримінально-правовими та дисциплінарними порушеннями, що призводить до неоднозначної практики кваліфікації діянь. Недостатньо врегульованими залишаються також питання форми вина, суб'єкта злочину, а також спеціальні умови відповідальності в період воєнного стану.

В умовах активної інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору, набутий досвід держав-членів НАТО у сфері криміналізації розпочато, пов'язаних із військовим майном, має не лише теоретичне, а й практичне значення. Вивчення моделей США, Великої Британії, Франції та Канади працюють про наявність ефективних механізмів правового реагування, які базуються на:

а) чітко визначеному об'єкті охорони (військового майна);

б) типології складів злочинів із диференціацією за формою вини;

в) розвиненій системі дисциплінарного нагляду та внутрішнього аудиту;

г) функціональній військовій юстиції як окремій гілці правосуддя.

Ці елементи є релевантними для адаптації до українського законодавства, щоб уникнути балансу між військовою дисципліною, правами особи та оперативною ефективністю реагування на порушення.

Адаптація зарубіжного досвіду передбачає не механічне копіювання, а творчу інтеграцію апробованих норм і процедур у національне правове середовище. Доцільним є, зокрема, нормативне закріплення визначень військового майна з урахуванням його функціонального призначення; розмежування умисних і необережних форм вини в складі злочину; встановлення окремих складів для періоду військового стану; запровадження інституту військових слідчих і спеціалізованих судів; а також розвиток системи внутрішнього контролю й анонімного інформування про правопорушення.

Таким чином, імплементація моделей, які функціонують у правових системах країн НАТО, є не лише можливою, а й стратегічно необхідною умовою вдосконалення національної системи кримінального права в оборонній сфері. Її реалізація сприятиме підвищенню правової визначеності, запобіганню зловживанням, ефективному управлінню ресурсами та посиленню довіри до інституційного сектору безпеки.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку принципових висновків щодо особливостей кримінально-правового регулювання відповідальності військовослужбовців за порушення порядку користування та зберігання військового майна у законодавстві країн-членів НАТО. Порівняльний аналіз правових систем США, Великої Британії, Франції та Канади виявив як спільні закономірності, так і національні особливості, що мають практичне значення для вдосконалення вітчизняного законодавства.

По-перше, у всіх досліджуваних юрисдикціях військових переважно розглядається не лише як об'єкт державної власності, а як елемент функціонального забезпечення обороноздатності, що підвищує увагу до його правового захисту. Поняття військового майна формулюється з урахуванням його цільового призначення, контексту обслуговування та службового статусу особи, яка ним користується.

По-друге, кримінально-правові склади злочинів, пов'язаних із військовим майном, у країнах НАТО характеризуються високим ступенем деталізації та включають не лише традиційні форми посягань (привласнення, знищення, втрати), а й окремі категорії, пов'язані з фальсифікацією обліку, перевищенням повноважень або розтратою у бойових умовах. Типовою є чітка диференціація між умисними та необережними формами вина, що напряму впливає на кваліфікацію діяння та вибір форми відповідальності.

По-третє, у всіх проаналізованих правових порядках функціонує механізм інституційного розмежування дисциплінарної та кримінальної відповідальності, що забезпечує несправний і пропорційний підхід до оцінки. також, у разі недбалості або незначної шкоди вашій дисциплінарної реагування, тоді як серйозні або повторні правопорушення переслідуються в кримінальному порядку з дотриманням усіх процесуальних гарантій.

По-четверте, ключову роль у системі правозастосування професійного інституту військової юстиції, що у кожній з представлених має власну структуру, процесуальні особливості та повноваження. Спільною тенденцією є забезпечення апеляційного огляду, участь цивільного контролю та можливість застосування спрощених процедур на рівнях підрозділів.

По-п'яте, превентивна складова охорони військового майна у країнах НАТО реалізується через розкриття системи внутрішнього контролю, аудиту, анонімного інформування та обов'язкового службового розслідування та випадку виявлення закрито. такі механізми істотно підвищують сприятливість військових органів до саморегуляції та зниження ризиків системних злочинів.

3 результатами викладеного доцільно сформулювати такі пропозиції щодо вдосконалення українського кримінального законодавства в частині охорони військового майна:

1. Закріпити на законодавчому рівні уніфіковане визначення військового майна, що враховує не лише форму власності, а й функціональне призначення у оборонній сфері.

2. Створити типи моделей складів злочинів щодо військового майна з поділом за формою вини, наслідками та умовами вчинення (зокрема у воєнний час).

3. Визначні критерії розмежування дисциплінарної та кримінальної відповідальності, з урахуванням обсягу завданої шкоди, наміру особи та стратегічної ваги об'єкта.

4. Ініціювати створення або реорганізацію спеціалізованих військових судів із чітко визначеною компетенцією у справах щодо створення у сфері зберігання та використання військового майна.

5. Запровадити постійну дію системи внутрішнього аудиту та інституційного контролю в структурах, відповідальних за обіг військового майна, а також правовий захист механізмів повідомлення про порушення.

Упровадження зазначених змін сприятиме підвищенню ефективності правозастосування, зміцненню дисципліни у Збройних силах України та гармонізації національного законодавства зі стандартами Північноатлантичного альянсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Діденко Н. В. *Кримінальна відповідальність за посягання на військове майно в системі права США* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 21 с.
2. Мірошніченко Г. І. *Військове право держав-членів НАТО* : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2021. 212 с.
3. Радзівський В. О. *Порівняльний аналіз правового забезпечення військової юстиції Великої Британії та України* : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. 168 с.
4. Прокопчук С. М. *Кримінальна відповідальність військовослужбовців у праві Канади: порівняльно-правовий аспект* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 19 с.
5. Саприкін С. В. *Система логістичного контролю в армії США: організаційно-правові засади* : монографія. Київ : Національний університет оборони України, 2021. 256 с.
6. Сидоренко А. Ф. *Внутрішній аудит як механізм запобігання правопорушенням у військових формуваннях Великої Британії* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 21 с.
7. Шатун Н. С. *Військова юстиція Франції: організаційно-правовий вимір* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 19 с.
8. Гудима О. І. *Дисциплінарна та кримінальна відповідальність військовослужбовців у Канаді: структура, функції, регламентація* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2022. 23 с.
9. *United States Code, Title 10 – Armed Forces*. 2022. URL: <https://uscode.house.gov>
10. *Armed Forces Act 2006*. United Kingdom. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>
11. *National Defence Act, R.S.C. 1985, c. N-5*. Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/N-5/>
12. Chapman D. A. *Military Justice in the United States: Structure and Oversight* // *Military Law Review*. 2019. Vol. 228. P. 45–76.
13. Moreau L. *Le contrôle administratif dans les forces armées françaises* // *Revue du droit militaire*. 2020. № 1. P. 17–33.
14. Brown T. *Civil-Military Justice Integration in Canada: Balancing Security and Rights* // *Canadian Journal of Military and Strategic Studies*. 2018. Vol. 14(2). P. 101–118.